DOI 10.24249/2309-9917-2025-73-5-15-25

З. Ранкович, М. Ачимович (Белград, Сербия)

Заметки об исследовании сербских рукописей и старопечатных книг

Аннотация: Сербские средневековые рукописи и старопечатные книги, разбросанные по библиотекам и архивам по всему миру, представляют собой значимую часть национального культурного наследия, доступ к которому был затруднен пространственными и временными ограничениями. В данной статье представлены результаты исследований таких материалов и определены долгосрочные цели цифровизации культурного наследия. В ходе исследований с помощью инновационных технологий были обработаны несколько сотен сербских средневековых рукописей, печатных книг и архивных материалов из международных коллекций. Инновационные технологии доказали свою эффективность в сохранении и представлении обладающих культурной ценностью материалов.

Ключевые слова: средневековые рукописи, старопечатные книги, культурное наследие, библиотечные фонды, оцифровка, Библиотека Сербского Патриархата, Православный богословский факультет Белградского университета

З. Ранковић, М. Аћимовић (Београд, Србија)

Напомене о истраживању српске рукописне и старе штампане књиге[1]

Апстракт: Српске средњовековне рукописне и старе штампане књиге расуте по библиотекама и архивима широм света представљају драгоцени део националног културног наслеђа којима је приступ традиционално ограничен просторним и временским оквирима. Циљ овог рада је представљање резултата теренског рада у истраживању оваквих материјала и дефинисање дугорочних циљева дигиталних пројеката културног наслеђа. Истраживање је засновано на теренском раду у обради неколико стотина српских средњовековних рукописа, штампаних књига

[1] Рад је написан у част проф. др Александре Вранеш (1960–2025), истакнутог научника и професора Универзитета у Београду, Катедре за библиотекарство и информатику. Њен научни и стручни рад оставио је дубок траг у области теорије и историје библиотекарства, као и у проучавању историје библиотека. Посебну пажњу посветила је развоју дигиталне хуманистике, чиме је допринела модернизацији и интердисциплинарном повезивању библиотекарства са савременим технологијама и методологијама. Проф. Вранеш је током своје каријере израдила бројне библиографије, пописе и описе рукописне грађе, приређивала мемоарску грађу и антологије, чиме је обогатила културну баштину и омогућила њено систематско проучавање. Њен рад представља спој научне темељности, педагошке посвећености и дубоке љубави према култури и знању. Идеја овог рада је да, кроз анализу теме која је била блиска научном интересовању проф. Вранеш, допринесе даљем развоју области којој је она посветила свој животни и професионални пут.

и архивских материјала из међународних збирки, применом иновативних технологија. Иновативне технологије показале су се кључним за ефикасну заштиту и презентацију културног материјала.

Кључне речи: средњовековни рукописи, старе штампане књиге, културно наслеђе, библиотечке збирке, дигитализација, Библиотека Српске Патријаршије, Православни богословски факултет Универзитета у Београду

Z. Ranković, M. Aćimović (Belgrade, Serbia)

Notes on the Research of Serbian Manuscripts and Old Printed Books

Abstract: Serbian medieval manuscripts and early printed books, scattered across libraries and archives worldwide, constitute a valuable part of the national cultural heritage. Access to these materials has traditionally been constrained by spatial and temporal limitations. The aim of this paper is to analyze fieldwork experiences in researching such materials and to define long-term objectives for digital cultural heritage projects. The research is based on extensive fieldwork involving the processing of several thousand Serbian medieval manuscripts, printed books, and archival materials held in international collections, utilizing innovative technologies. These technologies have proven essential for the effective preservation and presentation of cultural materials.

Key words: medieval manuscripts, early printed books, cultural heritage, library collections, digitization, Library of the Serbian Patriarchate, University of Belgrade – Faculty of Orthodox Theology

УВОД

Остварење мисије савремених библиотека захтева примену најразличитијих знања – од историјских, археографских, лингвистичких, преко социолошких и епистемолошко-организационих, до менаџерских и информатичких. Ова интердисциплинарност библиотекарства потврђује комплексност знања неопходних за разумевање и преношење порука из прошлих времена, као и неопходну примену информационо-комуникационе технологије која омогућава општу доступност грађе[1].

Трансмисија рукописа омогућила је европским народима да постану баштини-ци непроцењивих цивилизацијских вредности. Стога библиотеке и архиви, схватајући значај истраживања и заштите националног блага, све више своју рукописну грађу преводе у дигитални формат[2]. Дигитализација се врши у намери да се богато наслеђе забележи и сачува у дигиталном облику са циљем трајног очувања,

[1] *Conway P.* Preservation in the Digital World. Council on Library and Information Resources. Alexandria, VA. 2013. 13 p.

[2] Чланом 4. Правилника о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа српских установа културе одређено је да се дигитализација културног наслеђа врши «ради заштите културног наслеђа и дуготрајног чувања дигиталних објеката, а у циљу: обезбеђивања доступности информација о културном наслеђу, омогућавања размене података између установа заштите, стварања нове и допуне постојеће документације о културном наслеђу, промоције и представљања културног наслеђа, повећања броја корисника, стварања нових садржаја и увођења нових услуга»: https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-blizi-uslovi-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-republika-srbija.html (датум приступа: 30.03.2023).

широке доступности за научну обраду, промоције и заштите културног наслеђа[1], као и стручне обраде рукописа, старих штампаних књига и архивског материјала са формирањем базе података или метаподатака[2].

СРЕДЊОВЕКОВНИ РУКОПИСИ КАО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Писана реч доживела је свој врхунац у средњовековним рукописима, односно рукописним књигама (кодексима). Највећи део рукописне грађе чине литургијски и богословски текстови, који доминирају како у модерним библиотечким збиркама, тако и у средњовековним инвентарима манастирских библиотека[3]. Ова преовлађујућа тематска структура сведочи о духовним и културним приоритетима епохе, али и о начину на који се знање преносило и чувало. Цивилизација рукописа, насталих на пропадљивом материјалу као што су папирус, пергамент, папир, подразумевала је њихово непрестано преписивање. Та пракса није била само техничка нужност, већ и културна потреба – условљена тежњом да текстови допру до заинтересованх читалаца и да се очува њихова доступност кроз време[4]. С друге стране, инкунабуле – најстарије штампане књиге, постале су саставни и неизоставни део цивилизације којој данас припадамо. Инкунабуле имају сличности са рукописним кодексима у погледу обликовања слова, изостављања насловне стране (место издавања, штампар и година издања углавном су наведени у колофону), употребе скраћеница, повезивања у корице пресвучене кожом[5].

Селидба грчких рукописа из Византије на Запад представљала је један од најважнијих путева културне трансмисије. То интелектуално и културно благо чинили су римско право, грчко песништво, филозофија и наука. Трансмисијом рукописа, непроцењиве цивилизацијске вредности пренете су у наслеђе европским народима[6].

Српске средњовековне рукописне и старе штампане књиге представљају расуту баштину распоређену по светским институцијама, што отежава њихово систематско проучавање и очување. Традиционални приступ истраживању ограничен је просторним и временским оквирима, што захтева развој нових методолошких приступа заснованих на дигиталним технологијама.

Основни циљ ове студије јесте представљање резултата теренског рада у проналажењу, утврђивању и обради српских средњовековних рукописа и старих штампаних књига, као и дефинисање дугорочних стратегија дигиталних пројеката културног наслеђа. Приказ пројеката укључује оцену ефикасности савремених метода у поређењу са традиционалним приступима, као и идентификацију главних изазова на које се наилази током дигитализовања пронађене грађе. Такође, рад ће се фокусирати на могућности интеграције дигитализованог материјала у савремене истраживачке процесе представљањем више српских пројеката.

---

[1] «Дигитални документ настао дигитализацијом постаје извор чији садржај представља културно и научно наслеђе»; Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информатичке грађе и извора, (члан 7): https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2017/102/1/reg (датум приступа: 30.03.2023).

[2] *Budak S., Igrec D*. «Priprema metapodataka u Excel tablici» Digitalizacija: radovi, Štrigova // Sv. Martin-na Muri 2022. С. 95–114.

[3] *Богдановић Д.* Студије из српске средњовековне књижевности. Београд: Српска књижевна задруга, 1998. С. 5–10.

[4] О књизи као културолошком феномену види: *Каждáн А.П.* Књига и писац у Византији. Београд: Еволута, 2018.

[5] *Вучковић С.* «Инкунабуле на страним језицима у Србији» Рукописи и стара штампана књига: зборник радова. Београд; Нови Сад, 2018. С. 99–100.

[6] *Радић Р.* Византинци и писана реч // Читалиште. 2021. №38. С. 11–14.

РУКОПИСНИ ЗАПИСИ КАО ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ

Током своје историје српски народ је насељавао широка пространства Балкана и средње Европе, а са њим су делиле судбину и његове рукописне књиге. Сачувани рукописни фонд представља, на жалост, тек мањи део некадашњег, садржином и уметничким дометима, богатог наслеђа. Многе српске рукописне књиге налазе се данас далеко ван граница простора на којима живе Срби у оквирима својих држава или етничких заједница. Оне су заступљене у јавним и приватним рукописним колекцијама широм света где су доспеле стицајем различитих околности. Отуда се као природан, научни и, пре свега, национални задатак намеће њихово проучавање.

Будући да је реч о споменицима епоха сасвим другачијих од наше, њихово одређивање националним, дакле модерним, критеријумом у методолошком погледу веома је незахвално. Нивои међусобне протканости живота хришћана југоисточне Европе током позног средњег века и у постсредњовековном периоду, савременом човеку тешко је разумљива. Свесни тога, истраживачи се најчешће опредељују да пресудни критеријум за одлучивање о томе које ће књиге из иностраних збирки наћи своје место у серији каталога српских рукописних књига буде пре свега језик којим су писане. То не значи да нема и других рукописа чији су настанак или трајање имали везе са Србима у политичко-географском, културном или било ком другом погледу.

Поред садржаја саме књиге, за проучавање старе и ретке грађе од изузетног значаја су и подаци о начину на који је она доспела у библиотеку. Током времена, власници и читаоци остављали су на маргинама своје белешке, чиме су књиге добијале додатну димензију сведочења о времену, људима и догађајима. Рукописни власнички записи, потписи, посвете, печати, екслибриси и старе сигнатуре представљају драгоцене културно-историјске трагове[1]. Они сведоче о кретању књиге, промени власништва, њеној историји и судбини, али и откривају податаке о политичким приликама, ратним страдањима, временским катастрофама, пожарима, свакодневном животу људи, као и о приватним лицима који су се њом служили[2]. Функција књиге као медија јесте да кроз димензију времена чува и преноси «информације о прошлости једног друштва, његовим успонима и падовима, вредностима и идеалима. Комуникација у димензији простора обезбеђује функционисање друштва, док комуникација у димензији времена обезбеђује континуитет културе»[3].

Сви ови значајни историјски подаци, када се пажљиво евидентирају током каталошке обраде, постају доступни и претраживи корисницима путем електронског каталога библиотеке, чиме се омогућава дубље разумевање не само књиге, већ и ширег културног контекста у којем је постојала.

До сада готово потпуно непозната средњовековна српска библиотека доказ је још једне, за национални идентитет Срба суштински важне културне трансмисије. Дигитализацијом ове пронађене писане баштине најављује се могућност новог, интерактивног истраживачког приступа. Примера ради, Спишки ћирилични одломак од 6 пергаментних листова из словачке збирке у Братислави, који је вероватно страдао у пожару у кући проф. Алојза Мишковича у Кежмароку, објављен је

---

[1] *Димитријевић Н., Тодоровић М.* Рукописна и стара штампана књига на територији Поморавског округа. Јагодина: Народна библиотека Радислав Никчевић, 2020. С. 7–9.

[2] *Стојановић Љ.* Стари српски записи и натписи, I–IV. Београд: САНУ, 1902–1926.

[3] *Andevski M., Vučković Ž.* Prolegomena za kritičku pedagogiju medija. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača «Mihailo Palov». Novi Sad: Filozofski fakultet, 2012. 7 c.

раније, 1929. године, уз приложене фотографије одломка. За савремене српске научнике ове претходне фотографије биле су једини доказ постојања тог рукописа[1].

Развојем информационе технологије подаци о раритетним публикацијама постали су доступни јавности путем електронских каталога и дигиталних колекција. Формирањем дигиталних библиотека, корисници имају могућност прегледа целокупне садржине публикације, а библиотекари могу допунити каталошке описе о непотпуним публикацијама разрешеним и потврђеним подацима.

Описи рукописа раде се на основу непосредног увида и накнадне обраде. Због ограниченог времена за рад у установама које чувају рукописе, велику помоћ у накнадној обради података пружа могућност израде фотографских снимака. Радом «на терену» понекад није могуће извршити дигитализацију комплетних рукописа, већ само фотографисати дигиталним фото-апаратом репрезентативне примере. На тај начин може се формирати база података и уз помоћ рачунара омогућити брз и поуздан приступ информацијама.

Идентификација књиге и њена обрада нарочито су сложене уколико недостају почетни и завршни делови публикације, илустрације и други додаци. При овим сложеним пословима неопходно је консултовање штампаних библиографија и каталога, а данас су од велике помоћи електронски каталози и дигиталне збирке[2].

Развој графичких картица са брзим приказом слика у пуном колору на високо-квалитетним мониторима доприноси константном побољшању приказа слике у дигиталном облику. Обрадом дигиталне слике, појачавањем контраста, филтрацијом, колоризацијом и увећањем омогућава се лакша перцепција и анализа детаља.

ПРОЈЕКТИ ИСТРАЖИВАЊА СРПСКИХ РУКОПИСНИХ И СТАРИХ ШТАМПАНИХ КЊИГА

Поред надлежних институција које учествују у реализацији пројеката важних за идентификацију и експертизу српских рукописних и старих штампаних књига, значајну улогу имају Српска Православна Црква и Библиотека Српске Патријаршије, као и Православни богословски факултет Универзитета у Београду. У даљим редовима указаћемо на најзначајније резултате рада ових институција на проучавању књиге као покретног културног добра.

Управа Библиотеке Српске Патријаршије у Београду покренула је два научно-истраживачка пројекта: Истраживање, евидентирање и научни опис српских средњовековних рукописа у иностраним збиркама и Дигитализација, ревизија и стручна обрада рукописног фонда Библиотеке Српске Патријаршије. За реализацију пројеката формиране су научне комисије које чине археографи, историчари уметности, историчари српске средњовековне књижевности, палеослависти, историчари и теолози.

Комисије за истраживање у иностраним збиркама проучила је српске рукописе у збиркама на територији Чешке, Словачке, Мађарске, Аустрије, Швајцарске, Пољске, Француске и Италије. Рукописи су проучавани превасходно као драгоцени извори за историју, лингвистику, књижевност, право, филологију и палеографију.

Резултати рада у националним институцијама (Чешка, Словачка и Мађарска) публиковани су у виду каталога, а важан део ових каталога јесу илустрације са палео-

[1] *Ранковић З., Тодић Б.* Српске рукописне књиге у Словачкој. Београд: Библиотека Српске Патријаршије, 2016. С. 47–48.

[2] *Дрпшин А.* Стара штампана књига у електронским базама података // Читалиште. 2021. №38. С. 36–37.

графским албумом[1]. Део каталога под називом Илустрације садржи репрезентативне репродукције минијатура и сликаног украса српских рукописних књига које су похрањене у црквеним ризницама, библиотекама, музејима и другим институцијама.

Палеографски албум[2] рукописних књига из Мађарске штампан је као посебна књига и садржи репродукције из свих српских рукописних књига уз настојање да из сваког рукописа буду заступљени сви писари. За сваког писара издвојена је по једна страна, а посебно су додаване странице са писаревим записима. Основно начело распореда репродукција јесте хронолошки поредак – од најстаријих до најмлађих.

У оквиру пројекта Дигитализација, ревизија и стручна обрада рукописног фонда Библиотеке Српске Патријаршије, штампане су две књиге: Инвентар рукописа[3] и Опис рукописних Апостола[4]. Рађен археографском обрадом de visu и уз консултовање старије литературе, Инвентар садржи попис свих рукописних књига Библиотеке Српске Патријаршије без обзира на време њихова настанка. У оквиру сегмента Илустрације донете су репродукције репрезентативних рукописа. Опис рукописних Апостола представља археографски опис шест рукописних књига и одломака Апостола похрањених у рукописном фонду Библиотеке, који су урађени на основу непосредног увида и накнадне обраде. Сегмент Илустрације и палеографски албум садржи репрезентативне репродукције сликаног украса рукописних Апостола, као и репродукције које сведоче о писарима.

Пројекат Оживљавање прошлости за будућност – рукописне и старе штампане књиге на територији Поморавског округа покренули су 2020. године Завичајно одељење Народне библиотеке у Јагодини и Архијерејско намесништво беличко. Као резултат пројекта јављају се две публикације: Старе рукописне и штампане црквене књиге на територији Архијерејског намесништва беличког[5] и Старе рукописне и штампане црквене књиге на територији Архијерејског намесништва беличког[6]. Истраживачким радом на прикупљању и описивању сачуваног књижног фонда спроведеног у манастиру Јошаница и 19 црквених општина Поморавског округа утврђено је да се на територији Намесништва беличког налазе српске књиге штампане закључно са 1867. годином што их сврстава по Закону о старој и реткој библиотечкој грађи у категорију културног добра од великог значаја, као и фрагменти 13 српских средњовековних рукописа насталих у периоду од 14–16. века. Вредно је напоменути да су у оквиру истог пројекта пронађене и пописане руске штампане књиге[7]. На територији Поморавског округа пописана су и архе-

[1] *Шпадијер И., Трујић В., Ракић З., Ранковић З.* Српске рукописне књиге у Чешкој. Београд: Библиотека Српске патријаршије, 2015; *Ранковић З., Тодић Б.* Српске рукописне књиге у Словачкој. Београд: Библиотека Српске патријаршије, 2016; *Трујић В., Тодић Б., Ранковић З., Ракић З.* Српске рукописне књиге у Мађарској. Београд: Библиотека Српске патријаршије, 2025.

[2] Српске рукописне књиге у Мађарској: Илустрације и палеографски албум, приредио З. Ранковић Београд: Библиотека Српске патријаршије, 2018; 2025.

[3] Ранковић З., Вукашиновић В., Станковић Р. Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије. Београд. Библиотека Српске патријаршије. 2012.

[4] *Грбић Д., Тодић Б., Ранковић З.*, Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Српске патријаршије. Књ. 1, Апостоли. Београд: Библиотека Српске патријаршије, 2022.

[5] *Тодоровић М., Димитријевић Н.* Старе рукописне и штампане црквене књиге на територији Архијерејског намесништва беличког. Јагодина, 2019.

[6] *Димитријевић Н., Тодоровић М.* Рукописна и стара штампана књига на територији Поморавског округа. Јагодина: Народна библиотека «Радислав Никчевић», 2019.

[7] Каталошки је описано 60 црквених и богослужбених издања објављених до 1830. године што је хронолошка граница за класификацију старе руске књиге (*Тодоровић М., Димитријевић Н.* Старе рукописне и штампане црквене књиге на територији Архијерејског намесништва беличког. Јагодина, 2019. 9 с.).

ографски обрађена 23 рукописа. Поред рукописа пописано је, категорисано и каталошки обрађено 612 старих штампаних књига и двадесетак серијских публикација које се налазе у манастирима, црквама, установама и личним библиотекама[1].

Пројекат Старе српске штампане и рукописне књиге на територији Епархије славонске: истраживање уништеног и сачуваног књишког блага, покренут 2014. године у сарадњи Епархије славонске и наставника Православног богословског факултета Универзитета у Београду, резултирао је двема публикацијама: Рукописне књиге библиотеке Славонске епархије у Пакрацу[2] и Старе штампане књиге библиотеке Славонске епархије у Пакрацу[3]. Пакрачка библиотека је током своје историје страдала у више наврата што није промакло светским релевантним институцијама из области културе, попут IFLA-е и UNESCO-а[4]. Сачувани подаци о Библиотеци Славонске епархије у Пакрацу која је умало нестала у пожару 1812. године, постоје захваљујући Митрофану Рајићу – библиотекару који је оставио списак рукописних и штампаних књига које су чиниле фонд Пакрачке библиотеке[5]. Страдање ове библиотеке поновило се и на почетку Другог светског рата, када је уништен и покраден велики део књига[6]. Неке од тих књига враћене су Српској православној цркви 1983. године, да би своју судбину поново доживеле у ратним разарањима током 1991–92. године[7].

Поред тога што је рад на пројекту омогућио јасан увид у актуелно стање рукописне збирке Библиотеке Епархије Славонске, ово истраживање отвара нове могућности за даљи рад на дигитализацији рукописне грађе. Превођењем овог богатог културног наслеђа у дигитални формат, стварају се услови за његово дугорочно очување и широку доступност научној и стручној јавности.

Сарадњом Православног богословског факултета Универзитета у Београду и Цркве Ружице у Београду, а у оквиру обнове поменуте цркве, покренуто је детаљно сређивање, обрада и заштита библиотечког фонда који она баштини. По прописаном Закону о библиотечкој делатности, фонд је профилисан, физички обрађен, обезбеђен, адекватно смештен и представљен јавности публиковањем каталога[8].

У оквиру рада на каталогу рукописа Музеја Српске Православне Цркве урађено је фототипско издање Описа рукописа Манастира Крушедола Саве Петковића из 1914. године, јер се 76 рукописа некадашње крушедолске збирке данас чува у Музеју. У оквиру публикације приређени су биографија и библиографија Саве

---

[1] *Димитријевић Н, Тодоровић М*. Рукописна и стара штампана књига на територији Поморавског округа. С. 8–9.

[2] *Вукашиновић В., Ранковић З., Убипариповић С.* Рукописне књиге библиотеке Славонске епархије у Пакрацу. Београд: Институт за културу сакралног – Монс Хемус, Православни богословски факултет Универзитета, 2015.

[3] *Вукашиновић В., Јоцић Н.* Старе штампане књиге библиотеке Славонске епархије у Пакрацу. Београд: Институт за културу сакралног – Монс Хемус, Православни богословски факултет Универзитета, 2016.

[4] Memory of the World: Lost Memory – Libraries and Archives destroyed in the Twentieth Century / Prepared for UNESCO on behalf of IFLA by Hans van der Hoeven and on behalf of ICA by Joan van Albada. Paris: UNESCO, 1996.

[5] По његовом приказу утврђено је да је Пакрачка библиотеке 1916. године садржала 954 дела међу којима је и велика збирка Србуља.

[6] *Милеуснић С.* Стварање и страдање Епископске књижнице у Пакрацу // Књижевне новине, Лист за књижевност и друштвена питања 1991. Т. XLIV. № 831. С. 3.

[7] *Вукашиновић В., Ранковић З., Убипариповић С.* Рукописне књиге библиотеке Славонске епархије у Пакрацу. Београд: Институт за културу сакралног – Монс Хемус, Православни богословски факултет Универзитета, 2015.

[8] *Нешић И., Ранковић З., Вукашиновић В*. Библиотека цркве Ружице и капеле Свете Петке: старе и одабране књиге: каталог. Београд: Православни богословски факултет, Црква Ружица, 2022.

Петковића, осврт В. Ћоровића на Опис, табеле са новим сигнатурама и датацијама рукописа[1].

Вредно је напоменути да је пре више од 100 година Драгутин Анастасијевић, професор Византијских студија на Православном богословском факултету Универзитета у Београду, први предузео кораке у очувању, заштити и доступности рукописа. Више пута је од 1906. године путовао на Свету Гору ради снимања грчких, српских и турских повеља које су се односиле на историју Србије. Том приликом донео је стотине фотографских снимака тих докумената, које је касније предао Српској академији наука и уметности у Београду[2].

Савремени примери дигитализације показали су значајне предности у односу на традиционалне методе истраживања. Нове технологије омогућавају проширење временских оквира рада, поједностављују истраживачке процесе и пружају могућност динамичне корекције почетних анализа током самог истраживања. Технички напредак допринео је убрзаном развоју комуникације између библиотека и архивског материјала у дигиталном облику, омогућивши његову доступност путем глобалне мреже.

Ипак, упркос бројним предностима, дигитализација носи и одређене изазове. Важно је подсетити да дигитални формат не може у потпуности пренети искуство физичког контакта са старом књигом – осећај када се средњовековни рукопис држи у рукама остаје незаменљив. Папир, као материјал, и даље представља најдуготрајнији носач информација, док дигитална ера траје тек нешто више од три деценије. У многим случајевима, оно што није доступно онлајн остаје ван домашаја већине корисника, што може довести до селективног приступа културном наслеђу и његовог непотпуног разумевања[3].

Пажње је вредно истаћи и податак да су, примера ради, Национална библиотека у Санкт-Петербургу и Ватиканска библиотека учиниле доступним све српске дигитализоване рукописе из својих збирки на свом веб-сајту, што представља значајан корак у демократизацији приступа културном наслеђу.

ЗАКЉУЧАК

Рукописне и старе штампане књиге као културна баштина, превише су важна грађа за национални идентитет једног народа, да би постојала искључиво у оригиналној форми, јер се њеном дигитализацијом мења однос према историјским и културним артефактима.

Изграђујући однос према прошлости кроз виртуелно окружење, ствара се идентитет заједнице, библиотеке и сваког појединца, док се вредности које се чувају у библиотекама, затворене првенствено ради заштите, могу оживети и позвати истраживаче на њихово ново ишчитавање.

Примена иновативних технологија у опису и заштити рукописа и старих штампаних књига представља фундаментално решење за дугорочно очување, промоцију и обезбеђивање брзог приступа културном наслеђу широкој публици и научној заједници. Мисија очувања више није искључиво привилегија библиотека, већ

---

[1] *Петковић С.* Опис рукописа Манастира Крушедола / Приредио З. Ранковић. Београд: Православни богословски факултет, 2023.

[2] *Аћимовић М., Башић Љ.* Заоставштина за будућност – Легат академика Драгутина Анастасијевића. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, 2021. 27 с.

[3] *Ранковић З., Аћимовић М.* Средњовековна српска библиотечка и архивска грађа: теренско истраживање и дигитализација // Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати. 2024. №21. С. 55–66.

мора постати свеобухватни мандат матичних институција који укључује заједничку одговорност различитих заинтересованих страна – од технолошких стручњака до комерцијалних добављача.

Будућа истраживања и пројекти требало би да се фокусирају на развој стандардизованих протокола за дигитализацију, унапређење метаподатака и интеграцију различитих дигиталних колекција у јединствене претраживе системе, као и на развој одрживих модела финансирања за дугорочно одржавање дигиталних архива како би се обезбедио континуитет приступа културном наслеђу будућим генерацијама.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Andevski M., Vučković Ž. Prolegomena za kritičku pedagogiju medija. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača «Mihailo Palov». Novi Sad: Filozofski fakultet, 2012. 7 c.

Аћимовић М., Башић Љ. Заоставштина за будућност – Легат академика Драгутина Анастасијевића. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, 2021. 27 с. / Aćimović M., Bašić Lj. (2021) Legacy for the Future – The Bequest of Academician Dragutin Anastasijević. Belgrade. Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade Press. 27 p.

Богдановић Д. Студије из српске средњовековне књижевности. Београд: Српска књижевна задруга, 1998. С. 5–10. / Bogdanović D. Studies in Serbian Medieval Literature. Belgrade. SKZ Publ. 1998, pp. 5–10.

Будак С., Игрец Д. «Припрема метаподатака у Excel табели» Дигитализација: радови, Штригова // Св. Мартин на Мури. 2022. С. 95–114. / Budak S., Igrec D. "Preparing Metadata in Excel Tables". Digitalization: Proceedings, Štrigova. In: Sv. Martin na Muri. 2022, pp. 95–114.

Вукашиновић В., Ранковић З., Убипариповић С. Рукописне књиге библиотеке Славонске епархије у Пакрацу. Београд. Институт за културу сакралног – Монс Хемус, Православни богословски факултет Универзитета. 2015. / Vukašinović V., Ranković Z., Ubiparipović S. Manuscript Books of the Library of the Diocese of Slavonia in Pakrac. Belgrade. Institute for Sacred Culture – Mons Hemus, Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade Press. 2015.

Вукашиновић В., Јоцић Н. Старе штампане књиге библиотеке Славонске епархије у Пакрацу. Београд. Институт за културу сакралног – Монс Хемус, Православни богословски факултет Универзитета. 2016. / Vukašinović V., Jocić N. Old Printed Books of the Library of the Diocese of Slavonia in Pakrac. Belgrade. Institute for Sacred Culture – Mons Hemus, Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade Press. 2016.

Вучковић С. «Инкунабуле на страним језицима у Србији». Рукописи и стара штампана књига: зборник радова. Београд; Нови Сад, 2018. С. 99–100. / Vučković S. "Incunabula in Foreign Languages in Serbia". Manuscripts and Old Printed Books: Proceedings. Belgrade; Novi Sad. 2018, pp. 99–100.

Грбић Д., Тодић Б., Ранковић З. Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Српске патријаршије. Књ. 1, Апостоли. Београд: Библиотека Српске Патријаршије, 2022. / Grbić D., Todić B., Ranković Z. Cyrillic Manuscript Books of the Library of the Serbian Patriarchate. Vol. 1: Apostles. Belgrade. Library of the Serbian Patriarchate Press. 2022.

Димитријевић Н, Тодоровић М. Рукописна и стара штампана књига на територији Поморавског округа. Јагодина: Народна библиотека «Радислав Никчевић», 2019. / Dimitrijević N., Todorović M. Manuscript and Old Printed and Church Books in the Territory of the Pomoravski District. Jagodina. 2019.

Дрпшин А. Стара штампана књига у електронским базама података // Читалиште. 2021. № 38. С. 36–37. / Drpšin A. Old Printed Books in Electronic Databases. *Čitalište*. 2021. No 38, pp. 36–37.

Каждáн А.П. Књига и писац у Византији. Београд: Еволута, 2018. / Každan A.P. (2018) The Book and the Writer in Byzantium. Belgrade. Evoluta Publ.

Нешић И., Ранковић З., Вукашиновић В. Библиотека цркве Ружице и капеле Свете Петке: старе и одабране књиге: каталог. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, Црква Ружица, 2022. / Nešić I., Ranković Z., Vukašinović V. (2022) Library of the Church of Ružica and the Chapel of St. Petka: Old and Selected Books – Catalogue. Belgrade: Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade; Church of Ružica Press.

Милеуснић С. Стварање и страдање Епископске књижнице у Пакрацу // Књижевне новине, Лист за књижевност и друштвена питања 1991. Т. XLIV. № 831. 3 с. / Mileusnić S. Creation and Suffering of the Episcopal Library in Pakrac. *Književne novine – Literary and Social Issues Journal*. 1991. Vol. XLIV. No 831, p. 3.

Петковић С. Опис рукописа Манастира Крушедола / Приредио З. Ранковић. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, 2023. / Petković S. (2023) Description of Manuscripts of the Monastery of Krušedol / Ed. by Z. Ranković. Belgrade. Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade Press.

Ранковић З., Тодић Б. Српске рукописне књиге у Словачкој. Београд: Библиотека Српске Патријаршије, 2016. С. 47–48. / Ranković Z., Todić B. Serbian Manuscript Books in Slovakia. Belgrade. Library of the Serbian Patriarchate Press. 2016, pp. 47–48.

Ранковић З., Вукашиновић В., Станковић Р. Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије. Београд. Библиотека Српске Патријаршије. 2012. / Ranković Z., Vukašinović V., Stanković R. (2012) Inventory of Manuscripts of the Library of the Serbian Patriarchate. Belgrade. Library of the Serbian Patriarchate Press.

Ранковић З., Аћимовић М. Средњовековна српска библиотечка и архивска грађа: теренско истраживање и дигитализација // Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати. 2024. № 21. С. 55–66. / Ranković Z., Aćimović M. Medieval Serbian Library and Archive Materials: Field Research and Digitalization. *Serbian Theology in the 20th century: Research Problems and Results*. 2024. No 21, pp. 55–66.

Српске рукописне књиге у Мађарској: Илустрације и палеографски албум / Приредио З. Ранковић. Београд: Библиотека Српске Патријаршије, 2018; 2025. / Serbian Manuscript Books in Hungary: Illustrations and Paleographic Album / Ed. by Z. Ranković. Belgrade. Library of the Serbian Patriarchate Press. 2018; 2025.

Стојановић Љ. Стари српски записи и натписи, I–IV. Београд: САНУ, 1902–1926. / Stojanović Lj. Old Serbian Inscriptions and Records, Vols. I–IV. Belgrade. Serbian Academy of Sciences and Arts (SANU) Press. 1902–1926.

Тријић В., Тодић Б., Ранковић З., Ракић З. Српске рукописне књиге у Мађарској. Београд: Библиотека Српске Патријаршије, 2025. / Trijić V., Todić B., Ranković Z., Rakić Z. (2025) Serbian Manuscript Books in Hungary. Belgrade. Library of the Serbian Patriarchate Press.

Тодоровић М., Димитријевић Н. Старе рукописне и штампане црквене књиге на територији Архијерејског намесништва беличког. Јагодина: Православно архијерејско намесништво беличко, Манастир Јошаница, 2019. 9 с. / Todorović M., Dimitrijević N. (2019) Old Manuscript and Printed Church Books in the Territory of the Beličko Archpriest District. Jagodina, p. 9.

Радић Р. Византинци и писана реч // Читалиште. 2021. № 38. С. 11–14. / Radić P. Byzantines and the Written Word. *Čitalište*. 2021. No 38, pp. 11–14.

Шпадијер И., Тријић В., Ракић З., Ранковић З. Српске рукописне књиге у Чешкој. Београд: Библиотека Српске Патријаршије, 2015. / Špadijer I., Trijić V., Rakić Z., Ranković Z.

(2015) Serbian Manuscript Books in the Czech Republic. Belgrade. Library of the Serbian Patriarchate Press.

Conway P. (2013) Preservation in the Digital World. Council on Library and Information Resources. Alexandria, VA. 13 p.

Memory of the World: Lost Memory – Libraries and Archives destroyed in the Twentieth Century / Prepared for UNESCO on behalf of IFLA by Hans van der Hoeven and on behalf of ICA by Joan van Albada. Paris. UNESCO Press. 1996.

Об авторах:

Зоран Ранкович,
доктор филол. наук
профессор
Православный богословский факультет
Белградский университет

Zoran Ranković,
Doctor of Philology
Full Professor
Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade

Зоран Ранковић,
доктор филолошких наука
професор
Православни богословски факултет
Универзитет у Београду

zrankovic@bfspc.bg.ac.rs

Майя Ачимович,
докторант
мл. научный сотрудник
Православный богословский факультет
Белградский университет

Maja Aćimović,
PhD Candidate
Junior Researcher
Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade

Маја Аћимовић,
докторанд
истраживач приправник
Православни богословски факултет
Универзитет у Београду

macimovic@bfspc.bg.ac.rs